

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:34
sssjournal.com

pp.2189-2199
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 17/03/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/05/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.05.2019

ÇAĞDAŞ SANAT'TA KURUMSALLIKTAN YENİ KURUMSALCILIĞA TARİHSEL BİR BAKIŞ
A HISTORICAL PERSPECTIVE FROM INSTITUTIONALISM TO NEW INSTITUTIONALISM
IN CONTEMPORARY ART

Arş. Gör. S. Nesli GÜL DURUKAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, nsl.gl@hotmail.com, İstanbul/TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2539-5796>

Doç. Dr. Kadriye TEZCAN AKMEHMET

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, kadriyetezcan@gmail.com, İstanbul/TURKEY
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3042-2795>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1435>

Reference :Gül Durukan, S.N. & Tezcan Akdemir, K. (2019). "Çağdaş Sanat'ta Kurumsallıktan Yeni Kurumsalcılığa Tarihsel Bir Bakış", International Social Sciences Studies Journal, 5(34): 2189-2199.

ÖZ

Kurumlar, nüfusun ya da toplumun düzenlenini sağlayan, sistemli tekrarlarından oluşan ancak bireyin eylemlerini de sistematize eden yapılardır. Bu nedenle de sosyal bilimler için temel araştırma konularından biridir. Kurumlar, tekrarlanan bir eylem olarak alışkanlığı, topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan geleneği ve sosyal mutabakatı sağlayan görenekleri içinde barındırır ve bunlar, kurumları şekillendirir. Kurumsallık sosyal bilimler, iktisat ve siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi birçok disiplinde geniş tanımı olan bir kavramdır. Kurumlardaki, yapılanmaları ve dönüşümleri çözümlemek, bugün içinde bulunduğumuz çağdaş sanat ortamının yapı taşlarından olan kurumların hangi faaliyetleri neden yaptıklarını, geçirdikleri değişimlerin ve gelecekte neye evrilebileceklerinin anlaşılması bakımından önem teşkil etmektedir.

Makale, çağdaş sanat kurumlarının faaliyetleri ve yeni kurumsalcılık arasındaki ilişkiye dair araştırmaları sanatın kurumsallaşmasından bu yana tarihsel bir bakışla literatür taraması yöntemi ile incelemeyi amaçlamaktadır. Makale, çağdaş sanat ile ilişkili olarak kurumsal eleştirinin öznesi olan sanat kurumlarından eleştiri kurumuna dönüşen çağdaş sanat kurumlarının radikalleşen rolü ve işlevlerine ve yeni kurumsalcılık teorisi ile benzer yönelimler sergileyen çağdaş sanat kurumlarına yönelik yaklaşımları sunmaktadır. Çalışma kapsamında, sanatın kurumsallaşma süreci, sanat pratiklerinde kurumsal hegemonyaya karşı kurumsal eleştirinin görülmeye başlanma süreci, kurumsal eleştirinin kurumlarda yer bulmaya süreci ve bu pratiklerle beraber dönüşen çağdaş sanat kurumlarının faaliyetlerine yönelik incelemeler yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda, yeni kurumsalcılık teorisinin çağdaş sanat kurumlarında kuratöryel niyetlerle ve çağdaş sanat kurumlarının deneysel, radikal, araştırmacı ve eleştirel yapılarıyla görünür oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat Kurumları, Kurumsallık, Yeni Kurumsalcılık

ABSTRACT

Institutions are the structures that consist of systemic repetitions, which regulate the population or society, but also systematize the actions of the individual. Therefore, it is one of the main research topics for social sciences. The institutions include the habit as a repeated action, the traditions shared by the members of the community and the traditions that provide social reconciliation, and they shape the institutions. Institutionalism is a concept with broad definition in many disciplines such as social sciences, economics and political science, sociology, psychology and anthropology. Analyzing the structures and transformations in institutions is important for understanding the activities of the institutions which are the building blocks of the contemporary art environment in which we are today and why they are doing, what changes they have and how they can evolve in the future.

The article aims to examine the researches on the relationship between contemporary art institutions and the new institutionalism from a historical perspective since the institutionalization of art. This paper presents the approaches of contemporary art institutions, which are the subject of institutional criticism, in relation to contemporary art, which have turned into criticism institutions, and these approaches that exhibit similar orientations with the theory of new institutionalism. Within the scope of the study, the institutionalization process of the art, institutional criticism against institutional hegemony in art practices, the beginning of institutional criticism in institutions and the modern art institutions that are transformed with these practices are examined. As a result of the study, it is determined that the new institutionalism theory is visible with the curatorial intentions and the experimental, radical, researcher and critical structures of contemporary art institutions in contemporary art institutions.

Key Words: Contemporary Art Institutions, Institutionalism, New Institutionalism

1. GİRİŞ

Kurumlar, insan etkileşiminin temelini oluşturmaktadır ve sosyal, politik, ekonomik ve kültürel ilişkiyi düzenlemektedir. Kurumlar, sosyoloji alanının temel konularından biridir ve sosyal yapıdaki temel bileşenlerden biridir; aile, din, eğitim, devlet, ekonomi, sanat, kültür ve politika alanlarına göre çeşitlenmekte ve toplum yapısına göre şekillenmektedirler. Hodgson'a göre (2006:2) kurum, sosyal etkileşimleri yapılandıran yerleşik ve yaygın sosyal kurallar sistemleridir. Hodgson (2006: 1) sosyal bilimlerde "kurum" teriminin 1725 tarihli İtalyan filozof Giambattista Vico'nun yeni bilim (Scienza Nuova) isimli çalışmasına kadar kullanımının olduğunu ifade eder. Kurumlar insan faaliyetlerine biçim ve tutarlılık getirerek düzenli düşünce, beklenti ve eylem sağlamaktadırlar. Britanica Ansiklopedisinin tanımına göre siyaset bilimi alanında "kurum" kavramı, siyasi aktörlerin birbirleriyle etkileşimlerini sınırlayan ve belirleyen resmi kuralları (anayasalar dâhil), gayri resmi normları veya paylaşılan anlayışları içermektedir. Hodgson da benzer şekilde kurumların hem davranışları kısıtladığından hem de etkinleştirdiğinden bahsetmektedir. Kurumlar, mesleki ve akreditasyon kuruluşları gibi hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından inşa edilmekte ve yürütülmektedir. Kurumsal çerçeveler içinde, siyasi aktörler bireysel tercihlerini ve zevklerini takip etmek ve geliştirmek için az ya da çok özgür olabilmektedirler (Gilad, tarihi yok). Bu tespit, aynı zamanda siyasi aktörlerin kurumlara bağlılıklarının bir gerekçesi olmaktadır. Kurumların siyasi aktörlerin algı ve güçlerini çok çeşitli şekillerde biçimlendirdiği ve kısıtladığı görülmektedir.

Kurumları "ilişkili davranışların öngörülen kalıpları" olarak tanımlayan John Fagg Foster gibi kurumsalcılar da vardır (Foster, 1981: 908). Bu şekilde, kurumları sadece davranışlara bağlı yapılar olarak tanımlamak eksiktir çünkü davranışlar arasındaki ilişki sekteye uğradığında artık kurumdan bahsetmek mümkün olamaz. Oysa ki kurumlar, birtakım kurullarla davranışları yapılandırmakta, şekillendirmekte, belli ölçülerde serbestlik sağlamak ve sonrasında kurum yapısı devam etmektedir.

Kurumsal yapının önceliği ile ilgili olarak politik ekonomi profesörü Stephen Bell, kurumun önemini şöyle açıklamaktadır: "Kurum, varlıklar olarak politik alanın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır ve modern yönetim büyük ölçüde kurumlarda ve kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir" (Bell, 2002: 363-380).

Kurumların bir parçası olan "kurumsallık", sosyal bilimlerde, kurumların rolünü vurgulayan bir yaklaşımdır. Kurumsallık, ekonomi, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji ve psikoloji de dâhil olmak üzere geniş bir disiplin yelpazesinde önceki çalışmalardan bir fikir edinmektedir (Barkanov, tarih yok). Bu bakımdan kurumsallık Siyaset profesörü Jonas Pontusson'a göre, "orta menzilli" bir teori olarak görünmektedir; şöyle ki, kurumlar aktörlerin üstünde konumlanmakta ancak siyaset alanında yapısal güçlerin altında yer almaktadır (Pontusson, 1995: 117-147).

Kurum ile ilgili yukarıdaki bakış açıları doğrultusunda, sanat alanında da kurumların varlığı hem sınırlandırıcı hem de etkinleştiricidir ancak sürekli dönüşen yarı amorf bir yapıdadır. Makalenin/çalışmanın amacı, çağdaş sanat kurumlarının gerçekleştirdikleri faaliyetler ile nasıl yeni kurumsalcılık teorisiyle benzer yaklaşımlar sergiledikleri, aralarındaki ilişkinin ne olduğu ve bu ikisi arasındaki ilişkiye dair daha önce gerçekleştirilmiş çalışmaların nasıl yaklaşım getirdikleri üzerine tarihsel bir bakış sunmaktır. Buna yönelik olarak literatür taramasına dayalı olarak çağdaş sanat kurumlarının dönüşen işlev ve rolleri, bu kurumların gerçekleştirdikleri faaliyetler ve yeni kurumsalcılık teorisinin bu kurumlarla ilişkisi irdelenmektedir. Makalede, sanatın kurumsallaşması ile

şekillenen sanat ortamı, sanat kurumlarının sanat ortamındaki hegemonyası ve sanatçıların buna yönelik eleştirel sanat pratikleri incelenmekte; sanatçıların bu pratiklerinin kurumlar tarafından nasıl sahiplenildiği, kurumların nasıl birer eleştiri kurumuna dönüştükleri ve bu dönüşüm ile birlikte yeni kurumsalcılık teorisine nasıl yakın bir noktada durduklarına açıklık getirilmektedir.

2. SANATIN KURUMSALLAŞMASI

Kurumsallaşma, bir dizi insan etkileşimini etkileyen kural ve prosedürleri geliştirme veya dönüştürme sürecidir (Keman, tarih yok). 19. yüzyıl sanatın kurumsallaşmaya ve özerkleşmeye başladığı zamanlardır. Galerilerin, modern müzecilik anlayışının ve modern müzelerin de bu yüzyılda ortaya çıktığı görülmektedir. Sanatın, sergilendiği kurumlarla uzun ve gelişen bir ilişkisi olmuştur. Sanat, çoğunlukla sanat ortamının kurumları olarak kabul edilen müzelerde, galerilerde, müzayede evlerinde ve özel koleksiyonlarda yer bulmaktadır (Art and the Institution, tarih yok). Sanatın kurumsallaşmasında belli başlı etkenler söz konusudur. Ali Artun “Sanat Piyasası ve Sanatın Özerkliği” (2015) isimli makalesinde bu etkenleri şöyle sıralamaktadır; Sanat tarihinin doğuşu, Akademi’nin kurulması, Sanatın sanayiden ayrılması ve “Güzel Sanatlar”ın icadı, estetiğin yazılması, Saraylarda düzenlenen Salon sergilerinin kamuya açılması, eleştiri türünün ortaya çıkması ve Kamusal/Evrensel/Ulusal müzelerin kurulması (Artun, 2015).

Sanatın kurumsallaşması sürecinde, sanat tarihinin ortaya çıkışı etkilidir. Sanat tarihinin bir disipline dönüşme süreci, Alman idealizminin öne çıkan aktörlerinden biri Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel’e (1770-1831) kadar uzanmaktadır. Ancak Avrupa’da sanat tarihi ile ilk karşılaşma İtalyan ressam, mimar, tarihçi ve yazar Giorgio Vasari (1511-1574) ile gerçekleşmektedir. Vasari’nin 1550 (ikinci baskısı 1568) yılında yayınlanmış Batı sanat tarihi üzerine yazılmış, çeşitli eleştiri ve bir dizi sanatçı biyografisinin yer aldığı “En Seçkin Ressamların, Heykeltıraşların ve Mimarların Yaşamları” (Lives of the Most Eminent Painters, Sculptors and Architects) isimli kitabıdır (Bkz. Greg, 10.08.2018; Solomon, 10.08.2018). Aynı zamanda Alman sanat tarihçi ve arkeolog Johann Joachim Winckelmann’ın (1717-1768) 1764’te kaleme aldığı “Antik Çağ Sanatının Tarihi” (The History of the Arts of Antiquity) isimli çalışması pek çok kaynağa göre sanat tarihinin başlangıç noktası olarak görülmektedir (Bkz. Haynes, tarih yok; Haskell, 1993).

Sanatı konumlandırma bakımından Vasari ve Winckelmann farklı noktalara değinmektedirler. Vasari, sanatın doğaya işaret ettiğini ifade ederken Winckelmann sanatın insana işaret ettiğini düşünmektedir (Artun, 2016). Bu tarihçilerin yanısıra İsviçreli sanat tarihçi Heinrich Wölfflin (1864-1945), Avusturya asıllı İngiliz sanat tarihçi Ernst Gombrich (1909-2001), Alman Yahudi sanat tarihçi Erwin Panofsky (1892-1968) ve sayısız pek çok tarihçi sanat tarihinde yorumlama, metodoloji, stil ve form üzerine tartışmalar başlatmış ve sanat tarihine yeni açılımlar sağlamışlardır.

Sanatın kurumsallaşması sürecinde akademilerin kuruluşu da etkili olmuştur. 15. ve 16. yüzyılda İtalya’nın çeşitli yerlerinde akademiler kurulmuş ve buralarda sanat teorisi ve pratiği tartışılmıştır. En önemlilerinden bir tanesi Leonardo Da Vinci akademisidir. Ancak ilk gerçek eğitim akademisi, 1563 yılında Floransa’da “Tasarım Akademisi” (Accademia del Disegno) adıyla Giorgio Vasari’nin Cosimo I de’ Medici’yi kışkırtması ile gerçekleşmiştir. Bu akademi, 1593 yılında Federico Zuccari ve Kardinal Federico Borromeo tarafından bir eğitim programı hazırlanarak Roma’da San Luca Akademisi (Accademia di San Luca) kurulmuştur (Academy of Art, 10.08.2018). 1648 yılında ise Fransa- Paris’te Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi (Académie Royale de Peinture et de Sculpture) kurulmuştur. Bu akademi ise, 1667 yılından itibaren “Salonlar” adı verilen uzun süreli periodik sanat sergileri serisi yapmıştır. Bu arada, Avrupa’da ve Amerika’da genellikle devlet destekli ve Fransız Akademisi’nin yapısına ve yaklaşımına benzeyen çok sayıda akademi kurulmuştur. 1790’da 80’den fazla kurum olduğu bilinmektedir (Academy of Art, 10.08.2018).

Sanatın kurumsallaşmasında bir diğer etken sanat tarihinin kurumsallaşmaya başladığı 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. 19. yüzyıl estetik ve ahlakın yanı sıra politik ve ekonomik pek çok gelişmenin olduğu bir dönemdir. Bu sebepten kurumsal tarih, sosyal ve kültürel değişim ve dönüşümlerle yakından ilgilidir. Bu dönemde oluşan modern müze yapısı ve akademik yayıncılık, sanat tarihinin kurumsallaşmasının kökenlerini ortaya koymaktadır. Sanatta kurumsallaşmanın dinamiklerini anlamak adına sanat tarihinin yanı sıra müze ve galerilerin de kurumsallaşma süreçlerinde geçirdikleri dönüşümden bahsetmek gerekir. İlk müzeler İtalyan Rönesansına kadar uzanmaktadır ancak özel

koleksiyonlar daha da eskilere dayandığı bilinmektedir. İngiliz mimar Robert Smirke tarafından tasarlanmış Londra'daki *British Museum* (1759), İtalyan ressam, mimar, tarihçi ve yazar Giorgio Vasari tarafından tasarlanmış Floransa'daki Uffizi Galerisi (1765) ve Paris'teki Louvre Müzesi (1793) gibi dünyanın en ikonik müzeleri 18. yüzyılın sonlarında halka açılmıştır (Art and the Institution, tarih yok). Daha sonra 19. yüzyılda Amsterdam'da Rijksmuseum (1815), Madrid'te Prado müzesi (1819), Berlin'de Altes Müzesi (1828), Londra'da Victoria ve Albert Müzesi (1852) ve İstanbul'da Arkeoloji Müzesi (1869) gibi pek çok müze açılmış ve müzelerin sayısı artarak devam etmiştir.

Galeriler ise 19. yüzyıl sonunda Paris'te ortaya çıkmaya başlamıştır. Galeriler, sanatın ve sanatçının özerkleşmesinde etkili olmuştur ancak galeriler de ayrı bir hegemonya kurmuşlardır. 20. yüzyılda artık modernizm ile sanatın kurumsallaşmasına ve sanat piyasasına karşı avangard hareketler görülmeye başlanmaktadır. Kanadalı edebiyat tarihçisi, küratör ve biyografi yazarı Irene Gammel "Avangard" teriminin, iki anlamı olduğundan bahsetmektedir: ilki on dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlayan ve 1920'lerde ve 1930'larda sona eren tarihsel hareketleri, ikincisi ise sanatta, edebiyatta ve modada devam eden radikal inovasyon uygulamalarını ifade etmektedir (Gammel, 10.06.2018). Alışılmıyın dışına çıkan sanatsal anlatım biçimleri, avangardı ele vermektedir. Peter Bürger "Avangard Kuramı" isimli kitabında, avangard akımı tarihsel avangard ve neo-avangard olarak sınıflandırmakta ve gerçek direnişçi bir hareket olan tarihsel avangard sanatın kurumlaşmaya karşı bir saldırı olduğunu ifade etmektedir. Amaç estetik haz nesnelere yaratmak değil, hayata müdahale eden devrimci sanattır (Bürger, 2004: 21). Her ne kadar avangard hareket, sanatın kurumsallaşmasına karşı bir duruş sergilemişse de kurumsallaşmanın önüne geçilememiş ve avangard sanatçılar bu sistemin bir parçası haline gelmişlerdir.

2.1. Kurumsal Eleştiri ve Eleştirinin Kurumsallaşması

Kavram olarak 1960'ların sonunda Hans Haacke, Daniel Buren, Robert Smithson, Marcel Broodthaers ve Michael Asher'in öncülüğünde başladığı kabul edilen kurumsal eleştiri, sanat pratiği olarak bir kurumun eleştirilmesini ima etmektedir. Küratör ve yazar Simon Sheikh kurumsal eleştiri kavramında, metod ve nesne arasında doğrudan bağlantı olduğuna işaret eder (Sheikh, 10.06.2018). Metod, kurum, nesne ve eleştiri arasındadır. 1960'ların sonlarından ve 1970'lerin başlarından itibaren kurumsal eleştirinin ilk dalgası görülmeye başlanmıştır; pek çok sanatçı eleştiri oklarını kültür kurumlarının hegemonyasına yönelmiştir. Eleştiriler, sıklıkla sanatçıların çalışmalarının sergilendiği kurumlara - müze ve galerilere- yöneliktir ve kurumlara bir cevap niteliğindedir. 1960'lı yıllarda sanat kurumları, birtakım sanatçıların nezdinde "kültürel bir sınırlama / kapatma" yeri olarak algılanmıştır. Ulus-devlet inşası sonucu sanat kurumlarının yükselen otoritesi, bu kurumlara yönelik bir açığın ortaya çıktığını göstermiştir.

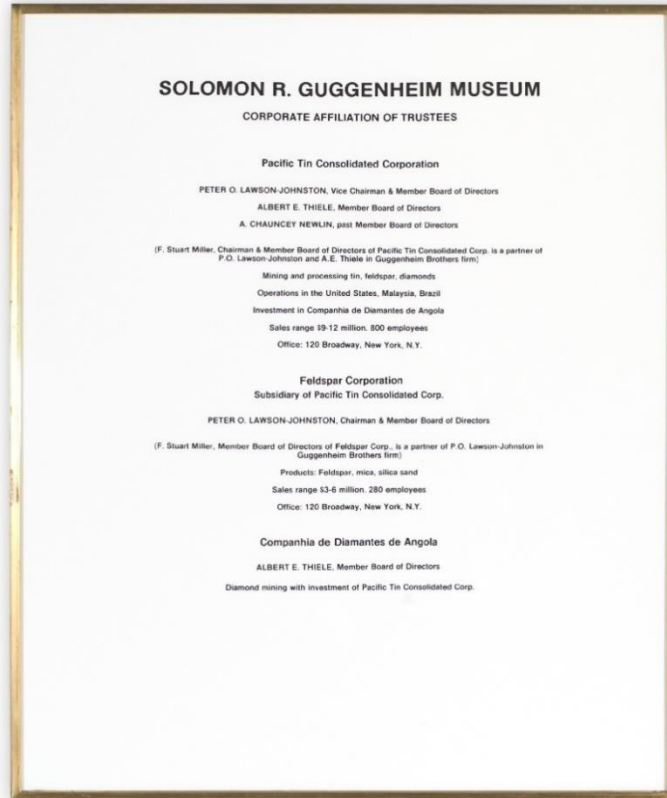
Kurumsal eleştiri başlangıçta sanatın kendi iç sorunlarından olan galeriler, müzeler ve sanat kurumlarının çalışma prensipleri ve işleyişlerini eleştirmeye yönelmiştir (Fly, 2009: xiv; Demir ve Gül, 2016: 48). Bu dönemde bu terim, somut ve dar bir anlam içerisinde tanımlanmaktadır: eleştirel yöntem bir sanat pratiğidir ve kurum olarak bahsedilen sanat kurumu özellikle sanat müzelerini, galerileri ve koleksiyonları ima etmektedir. Kurumsal eleştiri, sanatsal çalışmalar ve müdahaleler, eleştiri yazıları veya politik aktivizm gibi pek çok forma bürünmüştür (Sheikh, 10.06.2018).

Kurumsal eleştirinin öncüleri arasında ilk akla gelen Alman sanatçı Hans Haacke (1936-...)’dir. Haacke, kurumları eleştiren çalışmalar ortaya koymuştur. Özellikle müze ve galerilere sağlanan fon ve bağışları çalışmalarında hedef almaktadır. Kavramsal sanatçı olan Haacke, sosyal ve politik sistemleri eleştirmekte ve kurumsal çıkarların çağdaş sanat üzerindeki etkisini irdelemektedir. Sanat, güç, para, politika ve ticaret arasındaki rahatsız edici ve çoğu zaman gizli olan ilişkileri açığa çıkarmaktadır. Haacke'nin kurumları eleştiren ve tartışmaya açan birkaç çalışmasından örnek vermek gerekirse bunlardan biri; 1971 yılında Köln'de bulunan Wallraf Richartz müzesi tarafından sergilenmesi reddedilen "Manet- Projekt 74" isimli çalışmasıdır (Görsel 1). Bu çalışma, müzenin o yıllarda yeni edinmiş olduğu Edouard Manet'nin *Bunch of Asparagus* (Kuşkonmaz Demeti) isimli resmi, bu resmi müzeye bağışlayan Alman bankacı Hermann Josef Abs'in Nazi geçmişi ve resmin kökeni ile ilgilidir (Institutional Critique, tarih yok).

Görsel 1. Hans Haacke, "Manet-PROJEKT'74", 1974, Cam Altında Siyah Çerçevelerde On Adet Pano, Manet'in "Kuşkonmaz Demet" (1880) Çalışmasının Tek Renkli Fotoğraf Reprodüksiyonu, Fotoğraf: Rolf Lillig, Her Bir Pano 80 × 52 cm, Manet Üretimi 83 × 93 cm, Ludwig Müzesi, Köln.

Çalışmalarında kurumları hem mekân hem de konu olarak kullanan sanatçının bir diğer bilinen çalışması ise, Solomon R. Guggenheim Müzesi'nde 1974 yılında gerçekleştirmiş olduğu "Solomon R. Guggenheim Mütevelli Heyeti" isimli kişisel sergi önerisidir (Görsel 2) (Hans Haacke, tarih yok). Bu sergide, müzenin kurumsal sponsorlarının ve mütevelli heyetinin bir indeksinin müze duvarlarında sergilenmesi planlanmıştır ancak sergi açılıştan altı hafta önce iptal edilmiş ve sergi küratörü Edward Fry kovulmuştur. Haacke'nin çalışmaları bugün pek çok sanat kurumunun hem koleksiyonunda yer almaktadır hem de galerilerinde sergilenmektedir. Bunlardan bazıları; Londra'da Tate Galeri, New York Modern Sanat Müzesi, Şikago Sanat Enstitüsü'dür. Kurumsal eleştirinin kurumsallaşmaya doğru yol almış olduğunun net göstergesi de kurumların sanatçıların eleştirel pratiklerini koleksiyonlarına dahil etmiş olmalarıdır.

Görsel 2. Hans Haacke, "Solomon R. Guggenheim Müzesi Mütevelli Heyeti", 1974, 7 Parça Kâğıt Üzerine Serigrafi Mürekkebi, 61.5 x 51.5 x 2.7 cm, MoMA, New York.

Hans Haacke (1936-...) dışında Daniel Buren de (1938-...) kurumsal eleştiri ile ilişkili çalışmalar üretmiş bir sanatçıdır. Buren, fiziksel ve kavramsal sınırları geçerken bir nesnenin veya göstergenin nasıl dönüştüğünü incelemesiyle tanınmaktadır ve müze-galeri sistemi aracılığıyla sanatı sunmanın geleneksel yollarına itiraz etmektedir (Nechvatal, 2016). Buren, mekân çalışmalarında aktif olarak kullanmakta, kurumsal dil ve bağlama göndermeler yapmaktadır. Amerikalı heykeltıraş ve yazar Robert Smithson, sanatçıların çalışmalarını içeren ya da içermeyen sanat kurumlarının “kültürel sınırlama ve kapatma” yerleri olarak algılandıklarını ve bu nedenle estetik, politik ve teorik olarak eleştirilecek bir şey olarak görüldüklerine değinir.

1980’lerden itibaren görülen ikinci dalga kurumsal eleştiri ise sanat alanının yanı sıra diğer kurumsal alanlara ve uygulamalara yönelik bir araştırmanın ve kurumsallaştırılmış olarak sanatçının rolünü (eleştiri yapan özneyi) dâhil etmek için biraz genişletilmiştir (Meyer, 1993). Bu şekilde, sermaye, küreselleşme ve iktidar kavramları gündeme gelerek sanat sistemine yönelik üretimler yapılmıştır. İkinci dalganın öne çıkan sanatçıları, Renee Green (1959-...), Christian Philipp Müller (1957-...), Fred Wilson (1954-...) ve Andrea Fraser (1965-...)’dır. Kurumsal eleştirinin ilk çıkış mantığından farklılaşan ikinci dalga, sanat sisteminin oluşum şekilleri üzerine giderek kurumla ile değil temsil ile birleşmiştir.

Sheikh ve Fraser, bugün her iki kurumsal eleştiri dalgasının da sanat kurumunun parçası haline geldiğini söyler. Kurumsal eleştirilerin çoğu kurumsallaşmıştır. 1990’lı yıllarda sanat galerileri ve müzelerdeki küratör ve yöneticilerin kurumsal eleştiriye odaklanmalarıyla konu eleştirel tartışmalarda moda haline gelmiştir ve kurumların sadece sorun değil çözüm olabileceğini de göstermiştir.

Kurumsal eleştirinin kurumlarda yer bulması ile ilgili görüşler, aktör olarak bireyin etkisinin ve faktörlerin etkisinde hareket eden bireyin olduğunu gündeme getirmektedir. Sheikh, küratör ve yöneticiler aracılığı ile mevcut kurumsal eleştirel tartışmaların çoğaltıldığını belirtmektedir -ki bunlar sanatçıları tarafından ortaya atılmıştır. Bu durum, küratör ve yöneticilerin kurumsal eleştiriye karşı olmadıklarını göstermektedir. Yani, onlar kuruma karşı çıkma, hatta yok etme çabasında değil, onu değiştirmek ve sağlamlaştırmak çabasıdadırlar (Sheikh, 10.06.2018). Charles Esche, 2000- 2005 yılları arasında Malmö'deki Rooseum'da küratör olarak rolünü şöyle algılamıştır: Sanat kurumu, sanatsal çalışmalarla bir diğer demokratik katılım biçimlerini yaratacak ve böylece “dünyayı yeniden tanıma” yolunu açmaya yönelik bir girişim olacaktır (Kolb & Flückiger, 2014: 6-7).

Kurumsal eleştirinin kurumsallaşması ile ilgili görüşler diğer taraftan başka bir tartışmayı da gündeme getirmiştir. Andrea Fraser “Kurumların Eleştirisinden Eleştiri Kurumuna” (2005) isimli yazısında şu soruyu sormuştur: kendileri sanat tarihsel kurumlar haline gelen sanatçıları sanat kurumunu eleştirdiklerini nasıl iddia edebilmektedirler? Fraser, Kurumsal eleştirinin başarısının ve başarısızlığının kurum tarafından yutulduğunu savunmaktadır. Aynı zamanda şunu da söylemektedir: “Kurumsal eleştiri kurumsallaştırıldı mı? Kurumsal eleştiri her zaman kurumsallaştırılmıştır. Sadece sanatta ortaya çıkmış olabilir ve kurumsal sanat içinde işleyebilir” (Fraser, 2005: 282).

Kurumsal eleştirel düşünce sadece kurumun bir parçası değildir; küratöryel pratiğinde bir parçasıdır. 1996 yılında Danimarka'daki Louisiana Müzesinde gerçekleşen “NowHere” sergisi kurumsal eleştirel düşünceyi küratöryel sürece dâhil etmiştir. Bu sergi, mekânın tarihini, hümanist ve liberal ancak seçkin ve burjuva ideolojinin bir temeli olarak incelemeye çalışarak sergileri sosyal etkinlik olarak analiz etmiştir (Hoffmann, 2010). Bu daha sonra, “kurumsal eleştinin küratörlüğü” olarak tanımlanmıştır.

3. YENİ KURUMSALCILIK VE ÇAĞDAŞ SANAT KURUMLARI

Yeni kurumsalcılık (New Institutionalism), kurumsal yapıların, normların ve kültürlerin, bireylerin (bir kurumun parçası olduğunda) seçimlerini ve eylemlerini nasıl kısıtladığını inceleyen siyaset bilimi, ekonomi, örgütsel davranış ve sosyoloji çalışmalarında uygulanan metodolojik bir yaklaşımdır (Ishiyama & Breuning, 10.01.2019). Bu metodolojinin, 1980’lerde ABD’li siyasetçiler arasında öne çıktığı görülmektedir. Yeni kurumsalcılık, resmi kurumsal kural ve yapılar üzerine çalışmalara odaklanan gelenekçi bilim insanlarının ve bireysel siyasal aktörlerin eylemlerini inceleyen davranışçı bilim insanlarının çıkarlarını birleştirmektedir (Ishiyama & Breuning, 10.01.2019). Yeni kurumsalcılık, örgüt teorisi ve sosyolojide rasyonel-aktör modellerinin reddilmesini, kurumlara bağımsız değişkenler olarak ilgi gösterilmesini, bilişsel ve kültürel açıklamalara yönelmeyi, bireylerin

özneliklerini ve amaçlarını doğrudan sonuçlara indirgememeyi öne çıkaran ve bireysel analiz birimlerinin özelliklerine ilgi duyan bir yaklaşımdır (DiMaggio & Powell, 1991).

1980'lerden itibaren yeni kurumsalcılık olarak bilinen metodolojik yaklaşımın ortaya çıkışı ve onun içerdiği rasyonel seçim, tarihsel, normatif ve sosyolojik kurumsalcılık ile kurumlara verilen önem daha da artmıştır (Gilad, 10.01.2019). Bu yaklaşımlar ise davranışsal bakış açısına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Peter A. Hall ve Rosemary C. R. Taylor, yeni kurumsalcılığı üç gruba ayırmaktadır: Rasyonel seçim kurumsalcılığı, sosyolojik kurumsalcılık ve tarihsel kurumsalcılık'tır (Hall & Taylor, 1996). Bu üç kurumsal yaklaşımın ve aynı zamanda normatif kurumsalcılığın aşağıda kısa bir açıklaması yapılmaktadır.

- Rasyonel seçim kurumsalcılığına göre- birey kendi için en faydalı olanı seçer ve bu seçimi nedeniyle oluşan kurumsal sınırlamalara dâhil olur- insanlar, yaptırımları önlemek ve faydayı maksimize etmek için normları takip etmektedir. Sanat ortamından bir örnek ile açıklayacak olursak, çalışmakta olduğu müzenin gelecekte yöneticisi olma arzusunu taşıyan bir müze küratörünün kurucu sponspor desteği ile hayata geçirilmiş olan bir müzenin normlarına uyması en olası şeydir. Birey bir taraftan kurumsal sınırlamaların parçası olurken diğer taraftan bireysel istek ve arzularına erişerek kendi için maksimum faydayı sağlayabilmektedir.
- Hall ve Taylor, sosyolojik kurumsalcılığın, faydayı görmezden gelen ve kurumsal tasarımın, kültüre özgü uygulamalardan, mit ve törenlerden... Sembol sistemleri, bilişsel senaryolar ve ahlaki şablonlardan... İmgeler ve sosyal hayatın sağladığı işaretlerden oluştuğu konusunda kurumsalcıların ısrarına değinirler. Hall ve Taylor'ın (1996, 946) buradaki kültür tanımı kurumdur. Sosyolojik kurumsalcılığın, toplum değer, tercih ve normlara uygun davranmakta ya da davranmamakta olduğuna açıklık getirmektedir.
- Tarihsel kurumsalcılık, işlevsellikten ziyade yapısalılığı ön plana çıkarmaktadır. Bu kurumsalcılık'ta, kurumlar "politika ya da politik ekonominin örgütsel yapısına gömülü olan resmi ya da gayri resmi prosedürler, rutinler, normlar ve sözleşmeler" olarak tanımlanmaktadır (Hall & Taylor, 1996, 937-938).
- Normlara bağlılığı açıklayan normatif kurumsalcılık teorisi ise, birey ya da insanların normlara uyan ve uymayan eylemlerini incelemektedir. Yukarıdaki örnekte verilen, müze yöneticisi olmuş birey herhangi bir kriz sonucunda ya da bireysel normlarına uymayan durumlar karşısında istifa edebilmektedir.

Tüm bu kurumsal yaklaşımları içinde barındıran yeni kurumsalcılığın çağdaş sanat ile kurduğu ilişkide sanat kurumlarının benimsediği ve uygulamaya koyduğu birtakım dönüşümlerin olduğu görülmektedir. Claire Doherty, yeni kurumsalcılığın mevcut Avrupa küratöryel söyleminin bir ifadesi olduğunu *'The Institution is dead! Long Live the Institution! Contemporary Art and New Institutionalism* (Kurum Öldü! Yaşasın Kurum! Çağdaş Sanat ve Yeni Kurumsalcılık, 2004) isimli makalesinde ileri sürmektedir. Sosyal bilimlerden etkilenen yeni kurumsalcılık, sanat kurumlarının içeriden dönüştürülmesiyle ilgili küratöryel bir uygulama alanı, kurumsal reform ve eleştirel tartışma alanı olarak sınıflandırılmaktadır (Doherty, 2004: 6). Yeni kurumsalcılık, çağdaş sanat kurumları için yeni tanımlamalar yapma girişimi ve küratöryel pratiklerin yeni bir modeli olarak yorumlanmaktadır (Voorhies, 2008: 9; Kolb & Flückiger, 2014: 8; Möntmann,20.01.2019).

Doherty'e göre yeni kurumsalcılık, açık uçlu, değişken ve geçici söylem/ geçici karşılaşmalar retoriği ile karakterize edilmektedir. Sürece dayalı üretimler veya katılım ve diyalog için etkinlikler üretmeyi kapsamaktadır. Lucie Kolb ve Gabriel Flückiger de yeni kurumsalcılığı 1990'ların ortasından 2000'lerin başlarına kadar, çoğunlukla orta ölçekli, kamu tarafından finanse edilen çağdaş sanat kurumlarının yapılarını yeniden düzenlemeye ve alternatif kurumsal faaliyet biçimlerini tanımlamaya çabalayan bir dizi küratöryel, sanat eğitimi ve idari uygulamalar olarak tanımlamaktadır. Doherty, yeni kurumsalcılık ve sanat kurumlarının rolü ve işlevi arasındaki ilişkiyi üç Avrupa projesi ile açıklamaktadır. Bunlar; 2003-2004 yılında düzenlenmiş Helsinki'deki KIASMA Çağdaş Sanat Müzesi ile ortaklaşa çalışan Nordik Çağdaş Sanat Enstitüsü (NIFCA) aracılığıyla küratör Jens Hoffman tarafından düzenlenmiş bir sergi ve seminerden oluşan ve aynı zamanda pek çok kurumunda katılımcı olduğu "Kurum 2" projesi; 2003 yılında Münih Kunsverein'de yönetici Maria Lind öncülüğünde düzenlenmiş *Telling Stories: An Archive and Three Case Studies* (Tarihçe Anlatmak: Bir Arşiv ve Üç Durum Çalışması) projesi kapsamındaki seminer "Hafif Bagaj ile Küratörlük" ve 2003 yılında Norveç

çağdaş sanat ofisinin bir yayını olan ve Jonas Ekeberg tarafından editörlüğü yapılan Yeni Kurumsalcılık: “Verksted #1”dir. Bu üç projenin önemi, geleneksel sanat kurumlarının yapısının artık çağdaş sanatçının ihtiyaçlarını ve üretimlerini karşılamadığını sorgulamasında yatmaktadır.

Yeni kurumsalcılık faaliyetlerinin küratöryel niyetlerini göstermek için çağdaş sanatta arşiv kullanıldığı görülmektedir. Yukarıdaki bahsi geçen örneklerden “Tarihçe Anlatmak: Bir Arşiv ve Üç Durum Çalışması” sergisi, üç tartışmalı sergiyi ve bu sergilerde küratörün rolünü incelemektedir. Bu sergiyle, Kunstverein bir sanat kurumu olarak kendi kurumsal geçmişini araştırmış ve uygulamalarını ele almıştır. Arşiv malzemesinin incelenmesiyle, kurumsal bağlamdaki küratöryel faaliyetin ne anlama gelebileceğini keşfetmeyi amaçlamışlardır ve sınırlarının, kurumun belirli eğilimlerinin belirli kurumsal çerçevede nasıl geliştiğini de ele alan araştırmaları da incelemeyi amaçlamışlardır (Kolb and Flückiger, 2014: 6). Küratörlük amaçlarına ek olarak sanat kurumu, yeni kurumsalcılıkta “toplum merkezi, laboratuvar ve akademi arasında aktif bir alan” olarak bir üretim yeri, araştırma alanı ve tartışma alanı şeklinde işlev görmektedir (Kolb and Flückiger, 2014: 6).

Çağdaş sanat kurumları özellikle Avrupda’daki müzeler, bugün kendi etkinliklerinde deneysel, radikal, araştırmacı ve eleştirel görünmektedir. “Radikal Müzecilik” adlı kitabında Sanat tarihçi, eleştirmen ve Profesör Claire Bishop şöyle demektedir: “... müzenin daha radikal bir modeli şekilleniyor: daha deneysel, daha az mimari olarak belirlenmiş ve tarihsel anımızla daha fazla politikleşmiş bir etkileşim sunuyor” (Bishop, 2013, 6). Bir diğer örnek olan Verksted yayımlarından çıkan Yeni Kurumsalcılık dergisinin editörü Jonas Ekeberg’e göre, bu yeni küratöryel eylem biçimleri ve sunumları ortaya çıktıkça kurumsal aktörler geleneksel özellikleri, rolleri ve görevleri yerine getirmekte olup, kültürel-politik ve sosyal yapıdaki konumlarını eleştirel olarak ele almaya başlamıştır (Kolb and Flückiger, 2014: 6). Yeni Kurumsalcılık: Verksted #1 yayını, uluslararası sanat kurumları ve bir grup Norveçlinin sunumu amacıyla bir dizi kurum ve kurumsal uygulamaların tartışmasını içermektedir.

Son örnek olan, 2003-2004 yılları arasında düzenlenmiş Helsinki’deki KIASMA Çağdaş Sanat Müzesi ile ortaklaşa çalışan Nordik Çağdaş Sanat Enstitüsü (NIFCA) aracılığıyla düzenlenmiş bir sergi ve seminer olan “Kurum 2”nin küratörü Jens Hoffman için bu etkinlikteki amaç, kurumlar ve onların stratejileri arasındaki farklılıkları aydınlatarak çeşitli kurumsal modelleri araştırmaktır. Sergide, on kurum yer almaktadır ve bu kurumlar sanatçılarla ortak olarak belirli kurumsal modellerin bir sunumunu üretmede iş birliği yapmıştır (KIASMA Institution 2, 20.01.2019). Katılımcı kurumlar, Utrecht’teki BAK Çağdaş Sanat için Merkez, Vilnius’taki Çağdaş Sanat Merkezi, Warsaw’daki Foksal Galeri Vakfı, Stockholm’daki Index, Frankfurt’ta Kunstverein, Oslo’da Oslo Kunsthall, Paris’teki Palais de Tokyo, İstanbul’da Platform Garanti Çağdaş Sanat Merkezi (şuanki adı SALT) ve Malmö’de Rooseum ve Rotterdam’da Witte de With’dir.

Doherty, yeni kurumsalcılığı, kurumsal eleştirinin tarihsel öncülünden ayıran üç birleştirici etkene değinmektedir. Bunların ilki, ilişkiyel ve / veya sosyal-katılımlı pratik, teorik söylem ve sosyal ağlar aracılığıyla ana akım çağdaş görsel sanatın baskın parçaları olarak ortaya çıkar. İkincisi, kültürel deneyim, kentsel dönüşümün temel bir bileşeni olarak kabul edilmekte ve bunun sonucunda çağdaş sanat için yeni inşa edilmiş alanlar için kayda değer miktarda fon girişi, müzelerin ve galerilerin rolünün yeniden gözden geçirilmesine yol açmaktadır. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, giderek artış gösteren her zaman her yerde olan bienal kültürüne karşı, yeni deneysel sunum modellerinin dolaştırıldığı ve değiştirildiği bir göçebe küratör ve sanatçı nesli ortaya çıkmaktadır (Doherty, 2004: 8).

Müzecilik alanında ise 1980’lerin sonunda “yeni müzecilik”, klasik müzenin hegemonik batı, milliyetçi, ataerkil anlatılarına ve yapılarına dikkat çekerek ortaya çıkan bir analizi tanımlamak için kurumsal temsil gücünün daha fazla farkındalığına yol açmıştır. Müzenin sosyal rolünün radikal bir incelemesine yönelik bu talebin ardından, post-refleksif dönüş, müzenin koşullarını ve kanonik koleksiyon sergilemesi veya otoriter sergi tezleri gibi biçimlerini imha etmekle sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda, paylaşılan ve çok sesli bir uygulamaya izin veren demokratik olarak örgütlenmiş bir “eylem alanı” olarak müzeyi de tasarlamıştır (Kolb and Flückiger, 2014: 10). Eleştirel uygulamalar olarak ise “sergilemeye dayalı olmayan küratörlük” ve “proje bazlı sergiler” alternatif anlatımlar olarak ortaya çıkmıştır. Örnek olarak, 2009-2011 yılında gerçekleştirilmiş olan “Play Van Abbe” projesi, müze koleksiyonunun potansiyelini yapıtların sosyal boyutunu vurgulayan ve tartışan sosyal

ve politik tartışmaların kaynağı olarak incelemiştir. Proje, 1983 yılında sunulmuş olan koleksiyonunun 2009'da nasıl algılandığı ve müzenin geçmişi ile şu anına nasıl bağladığına odaklanmaktadır (Play Van Abbe, 10.04.2018). Bu projede, müze modeli ve müze koleksiyonu tekrar değerlendirilmekte, küratöryel ve sanatsal pratikler incelenmekte ve önceki sergiler yeniden sergilenmektedir.

4. SONUÇ

Yeni kurumsalcılık, sonuç olarak bu çalışmadabenzar yaklaşımlarla faaliyetlerini sürdüren çağdaş sanat kurumlarında küratöryel ve sanatsal pratiklerin parçası olarak tartışmaya açılmıştır. Kurumlara edindirdiği alışkanlık 'çağdaş sanat kurumlarının koleksiyonlarının özellikle sanat yapıtlarının yanısıra arşiv malzemelerinin mekânda aktif bir alan kullanımının kapılarını aralamıştır.

Sheikh'in belirtmiş olduğu kurumsal eleştirel tartışmaların çoğunun küratörler ve yöneticiler aracılığıyla çoğaltıldığı düşüncesine ek olarak günümüzde, kurumsal eleştirel tartışmalar müze yöneticileri, küratörler, arşivciler ve ekiplerindeki araştırmacılar ile bir adım öteye taşınmıştır. Sadece küratör ve yöneticiler kurumsal yapıda eleştirel tartışmaları gündeme getirmemekte aynı zamanda arşive hâkim figür olarak arşivciler de bu tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Örnek olarak; Van Abbe Müzesi'nin 2005-2009 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu "Living Archive" (Yaşayan Arşiv) sergi serisinin küratörlüğünü arşiv kökenli Diana Franssen yapmıştır. Yine SALT İstanbul'da 2012 ve Ankara'da 2013 yıllarında gerçekleştirilen "O Zamanlar Konuşuyorduk" sergisi kütüphane ve arşiv sorumlusu Sezin Romi tarafından başlatılmıştır.

Kurumsal eleştirel düşüncesinin küratöryel pratiklere dahil edilmesi, sergileri sanat pratikleri gibi sosyal angajmanlı hale getirmiştir. Bu şekilde, kurumlar da eleştirel ve tartışma odaklı faaliyetlere açık alanlara dönüşmüşlerdir. Bu dönüşüm, yeni kurumsalcılık teorisiyle pek çok noktada örtüşmektedir. Ancak sadece eleştirel pratiklerin kurum bünyesinde kabulüyle bu dönüşüm gerçekleşmemiştir. Küratörün, arşivcinin ve sanatçının değişen rolleri de bu dönüşümü tetiklemiş, mümkün kılmıştır. Kurumların dışarıdan değil içeriden dönüşebileceğinin anlaşılması ile kurumsal eleştirinin sanatçıların elinden kuruma geçmesi yeni kurumsalcılık teorisi ile örtüşmüştür. Çoğunlukla, çağdaş sanat kurumlarında görülen yeni kurumsal faaliyetler, Esche'nin de belirttiği üzere kurumlarda demokratik katılım biçimine olanak sağlamaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuç, yeni kurumsalcılığın Avrupa küratöryel söyleminin bir sonucu olarak görünür olduğudur. Kurumsal eleştirinin eleştiri kurumuna dönüşmesi, kurumların dışarıdan değil içeriden dönüşebileceği yaklaşımı, kurumların eleştirel ve tartışmacı yapıya bürünmeleri, deneyime ve katılıma odaklanmaları yeni kurumsalcılığın kendini sanat kurumlarında varetme şeklidir. Yeni kurumsalcılık, küratöryel pratiklerin sınırlarını genişletmiştir.

Diğer taraftan çağdaş sanat kurumlarının yeni kurumsal faaliyetleri, çağdaş sanat alanında üretim yapan sanatçıların ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Çağdaş sanat kurumlarının rolü ve işlevinde araştırmaya, tartışmaya, üretime, diyaloga ve deneyime yönelik yeni açılımlar, kurumların kendi geçmişlerini sorgulamalarına ve onlarla yüzleşmelerine olanak tanımıştır. Günümüzde çağdaş sanat kurumları, radikal bir dönüşümün içindedir ve bu dönüşümler sanat tarihçilerinin, küratörlerin ve sanat kurumu çalışanlarının araştırmaları ile desteklenmektedir. Bu şekilde, çağdaş sanat kurumlarının aktif bir mekâna dönüşmesi fikri sabitlenmektedir. Kurumsal temsil gücünün kurumlar tarafından fark edilmesi ve bunu destekleyen tek merkezli söylemlerin yeniden gözden geçirilmesi ile çoklu anlatımların benimsendiği ve demokratik bir yapıya bürünme çabasında olan çağdaş sanat kurumlarının yapılandıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

"Academy of Art", Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/art/academy-of-art> [10.08.2018].

"Art and the Institution", Artsy for Education, <https://www.artsy.net/article/theartgenomeproject-art-and-the-institution> [20.11.2018].

"Avant-Garde", Tate, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/a/avant-garde> [15.05.2018].

"Hans Haacke", MoMA, <https://www.moma.org/collection/works/147055> [10.03.2018].

- “Institutional Critique”, Tate, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/i/institutional-critique> [10.01.2019].
- “KIASMA Institution 2”, Programme, https://www.wdw.nl/en/our_program/exhibitions/kiasma_institution_2 [20.01.2019].
- “Play Van Abbe”, Programme, <https://vanabbemuseum.nl/en/programme/programme/play-van-abbe/> [10.04.2018].
- Artun, Ali. (2015). “Sunuş/Sanat Piyasası ve Sanatın Özerkliği”, e-Skop, 8 <http://www.e-skop.com/skopdergi/sunus-sanat-piyasasi-ve-sanatin-ozerkligi/2612> [10.06.2018].
- Artun, Ali. “Tarihte Sanat Tarihi ve Wölfflin”, http://www.e-skop.com/skopbulten/tarihte-sanat-tarihi-ve-wolfflin/2866#_edn5 [10.08.2018].
- Barkanov, Boris. “Institutionalism”, <https://www.britannica.com/topic/institutionalism> [10.01.2019].
- Bell, Stephen. (2002). “Institutionalism: Old and New”, Government, Politics, Power and Policy in Australia, ed. John Summers, 7th edition, Pearson Education, NWW Australia.
- Bishop, Claire. (2013). Radical Museology or What’s ‘Contemporary’ in Museums of Contemporary Art?, Koenig Books, London.
- Bürger, Peter. (2004). Avangard Kuramı, 3.b, İletişim, İstanbul.
- Demir, Vesime İtir ve Saliha Nesli Gül. (2016). “Kurumsal Eleştiri Üzerine Notlar”, Rh+ Sanart Dergisi, 119: 48-52.
- DiMaggio, Paul J. and Walter W. Powell. (1991). “Introduction”, The New Institutionalism in Organizational Analysis, ed. Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio. University of Chicago Press, Chicago.
- Doherty, Claire. (2004). “The Institution is dead! Long Live the Institution! Contemporary Art and New Institutionalism”, Engage, 15: 6-13.
- Fly, Man. (2009). Art and Contemporary Critical Practice- Reinventing Institutional Critique, eds. Gerald Raunig and Gene Ray, London.
- Fraser, Andrea. (2005). "From the Critique of Institutions to an Institution of Critique", Artforum, 44: 278-286.
- Foster, John Fagg. (1981). “The Effect of Technology on Institutions”, Journal of Economic, 15 (4): 907-913.
- Gammel, Irene. “Avant-garde”, Routledge Encyclopedia of Modernism, <https://www.rem.routledge.com/articles/avant-garde> [10.06.2018].
- Gilad, Sharon. “Institution”, <https://www.britannica.com/topic/institution> [10.01.2019].
- Greg, Andrew. “Giorgio Vasari, the father of Art History”, <https://artuk.org/discover/stories/giorgio-vasari-the-father-of-art-history> [10.08.2018]
- Hall, Peter and Rosemary C. R. Taylor, “Political Science and Three New Institutionalisms”, Political Studies, 44 (1996): 937-938.
- Haskell, Francis. (1993). History and Its Images: Art and the Interpretation of the Past, Yale University Press, New Haven and London.
- Haynes, Clare. “Art History”, https://www.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/art_history.html [08.08.2018].
- Hodgson, Geoffrey M. (2006). “What are Institutions?”, Journal of Economic, 40 (1): 1-25.
- Hoffman, Jens. (2010). “A Plea for Exhibitions”, <http://moussemagazine.it/jens-hoffmann-plea-for-exhibitions-2010/> [15.08.2018].

Ishiyama, John T. and Marijke Breuning, “New Institutionalism”, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/neoinstitutionalism> [10.01.2019].

Keman, Hans. “Institutionalization”, <https://www.britannica.com/topic/institutionalization> [10.01.2019].

Kolb, Lucie and Gabriel Flückiger. (2014). “New Institutionalism Revisited”, *Oncurating*, 21: 5-17.

Meyer, James. (1993). *What Happened to Institutional Critique?*, American Fine Arts Co. And Paulo Cooper Gallery, New York.

Möntmann, Nina. “The Rise and Fall of New Institutionalism: Perspectives on a Possible Future”, <http://eipcp.net/transversal/0407/moentmann/en> [20.01.2019].

Nechvatal, Joseph. (2016). “How Daniel Buren’s Institutional Critique Became Institutional Chic”, *Hyperallergic*, <https://hyperallergic.com/322774/how-daniel-burens-institutional-critique-became-institutional-chic/> [15.05.2018].

Pontusson, Jonas. (1995). “From Comparative Public Policy to Political Economy: Putting Political Institutions in their Place and Taking Interests Seriously”, *Comparative Political Studies*, 28: 117-147.

Sheikh, Simon. (2006). “Notes on Institutional Critique”, <http://eipcp.net/transversal/0106/sheikh/en/print> [10.06.2018].

Solomon, Deborah. (2017). “How Giorgio Vasari Invented Art History as We Know It”, <https://www.nytimes.com/2017/12/01/books/review/collector-of-lives-giorgio-vasari-biography-rowland-charney.html> [10.08.2018].

Voorhies, James. (2008). *Exact Imagination*, College of Art and Design, Columbus.

GÖRSELLER

Görsel 1: Kaynak: Tang, Jeannine. (2013). “Future Circulations: On the Work of Hans Haacke and Maria Eichhorn”, Getty Research Institute.

Görsel 2. “Hans Haacke”, MoMA, <https://www.moma.org/collection/works/147055> [10.03.2018].